

ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

PREVENTION OF DOMESTIC VIOLENCE IN THE CONDITIONS OF MARITAL STATE IN UKRAINE

Сметаніна Н.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінально-правової політики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню проблеми запобігання домашньому насильству в умовах воєнного стану. Домашнє насильство як соціальна і правова проблема не втрачає своєї актуальності.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» містить ряд заходів, які відповідають міжнародному досвіду запобігання домашньому насильству. Зокрема, це запровадження Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі; спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству (терміновий заборонний припис стосовно кривдника, обмежувальний припис стосовно кривдника, взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи, направлення кривдника на проходження програми для кривдників); поширення дії законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству на значно ширше коло осіб; надання допомоги та захисту постраждалим особам та інші.

У статті проаналізовано динаміку домашнього насильства у період повномасштабної війни росії проти України. На думку автора, повномасштабна війна, яка триває в Україні, не зупиняє вчинення правопорушень, які були поширеними в нашій державі й раніше. Домашнє насильство є одним із тих явищ, яке у період війни може лише загострюватися і при цьому залишатися невидимим.

З початку 2023 року до поліції надійшло майже 244 тисячі заяв і повідомлень щодо вчинення домашнього насильства. Крім того, за статтю 126-1 Кримінального кодексу України слідчі розпочали понад 2,3 тисячі кримінальних проваджень. Майже 2 тисячам кривдникам уже повідомлено про підозру.

Наведена статистика не свідчить, що у зв'язку з війною домашнє насильство вчиняється рідше, а навпаки дозволяє припустити, що люди не звертаються по юридичну допомогу через бар'єри, зумовлені війною.

Нові напрями запобігання домашньому насильству мають розроблятися з урахуванням викликів воєнного часу і післявоєнної відбудови України. Особливої уваги потребуватимуть родини, які втратили житло і роботу під час війни, діти і люди похилого віку.

Ключові слова: насильство, домашнє насильство, динаміка домашнього насильства, запобігання домашньому насильству, Національна поліція України.

The article is devoted to the study of the problem of preventing domestic violence under martial law. Domestic violence as a social and legal problem does not lose its relevance.

The Law of Ukraine "On Prevention and Combating Domestic Violence" contains a number of measures that correspond to international experience in preventing domestic violence. In particular, this is the introduction of the Unified state register of cases of domestic violence and gender-based violence; special measures to combat domestic violence (urgent restraining order against the perpetrator, restraining order against the perpetrator, taking the offender into preventive registration and carrying out preventive work with him, sending the offender to undergo a program for offenders); extending the effect of the legislation on preventing and combating domestic violence to a much wider range of persons; providing assistance and protection to injured persons and others.

The article analyzes the dynamics of domestic violence during the full-scale war between Russia and Ukraine. According to the author, the full-scale war that is ongoing in Ukraine does not stop the commission of crimes that were common in our country even before. Domestic violence is one of those phenomena that can only worsen during wartime and remain invisible.

Since the beginning of 2023, the police have received almost 244,000 statements and reports regarding domestic violence. In addition, under Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine, investigators have initiated more than 2,300 criminal proceedings. Almost 2,000 offenders have already been notified of suspicion.

The given statistics do not show that domestic violence is committed less often in connection with the war, but on the contrary, it suggests that people do not seek legal help because of the barriers caused by the war.

New directions for the prevention of domestic violence should be developed taking into account the challenges of wartime and post-war reconstruction of Ukraine. Families who lost their homes and jobs during the war, children and the elderly will need special attention.

Key words: violence, domestic violence, dynamics of domestic violence, prevention of domestic violence, National Police of Ukraine.

Постановка проблеми. Сьогодні однією з найактуальніших проблем, яка потребує ретельного дослідження, є проблема домашнього насильства. Це питання виходить на передній план наукових пошуків разом з дослідженнями кіберзлочинності, корупційної злочинності, організованої злочинності та міжнародного тероризму.

За даними Консорціуму жінок США, від домашнього насильства страждає більше жінок, ніж від крадіжок, звалтувань незнайомцями та автомобільних аварій разом узятих. У всьому світі кожні дев'ять секунд жінку б'є її чоловік або співмешканець. 32% вагітних жінок зазнають побоїв; 90% дітей відчувають насильство по відношенню до своїх матерів. Третина жінок у всьому світі зазнають фізичного або сексуального насильства з боку чоловіків, у тому числі їхніх партнерів. Згідно з дослідженням Інституту соціології Національної академії наук України, 68% жінок в Україні (близько 18 мільйонів) зазнають насильства в сім'ї, а 20% з них часто зазнають насильства

(переважно з боку чоловіків). 25 листопада, у Міжнародний день боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок, відзначається щорічна кампанія «16 днів протидії гендерному насильству», яка започатковує кампанію «16 днів протидії гендерному насильству» [1, с. 261; 2].

Домашнє насильство є глобальною проблемою. За оцінками Світового банку, 19% смертей серед жінок у віці 15–44 років в індустріально розвинених країнах спричинені звалтуваннями або домашнім насильством. Це означає, що кожна п'ята жінка у цій віковій групі помирає внаслідок травм або хвороб, спричинених актами насильства. В Україні від домашнього насильства щороку помирає 600 жінок. Лише 10 відсотків з одного мільйона жінок, які зазнають насильства, вирішують повідомити про це [3; 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми запобігання домашньому насильству в Україні у тій чи іншій мірі проводилось у роботах таких вчених, як: О. О. Біловол, А. Б. Блага, В. В. Гальцова,

В. В. Голина, Б. М. Головін, А. Л. Грищенко, М. І. Панов, В. І. Шакун та іншими вітчизняними науковцями.

Метою статті є висвітлення основних завдань і проблем системи запобігання домашньому насильству в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Новий Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» містить низку заходів, що відповідають міжнародному досвіду запобігання домашньому насильству. Зокрема, це запровадження Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі; спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству (терміновий заборонний припис стосовно кривдника, обмежувальний припис стосовно кривдника, взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи, направлення кривдника на проходження програми для кривдників); розширення сфери дії Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», надання підтримки та захисту жертвам домашнього насильства та інші питання [4; 5].

До початку війни рівень домашнього насильства в Україні зростав. За словами заступниці Міністра внутрішніх справ Катерини Павлюченко, у 2021 році до поліції звернулося на 56% більше громадян із заявами про домашнє насильство, ніж у попередньому (2020). На 10% більше було відкрито адміністративних проваджень, на 19% більше винесено термінових заборонних приписів щодо кривдників, а кількість зареєстрованих кривдників зросла на 11%. Наприкінці 2021 року 29 територіальних громад мали відкриті нові притулки для постраждалих, збільшити на 40 мобільних бригад, які реагують на випадки домашнього насильства, відкрити кризові центри денного перебування [6].

Масштабна війна, що триває в Україні, не зупиняє вчинення правопорушень, які вже давно поширені в нашій країні. Домашнє насильство – одне з найбільш невидимих явищ, яке продовжує загострюватися у воєнний час. Офісом Генерального прокурора встановлено, що з 1 січня 2022 року по 30 червня 2022 року кількість кримінальних проваджень, пов'язаних з домашнім насильством, зменшилася на 56% порівняно з аналогічним періодом 2021 року. Однак статистика за 2023 рік вже свідчить про збільшення кількості випадків домашнього насильства. Так, у 2023 році кількість кримінальних проваджень, пов'язаних з домашнім насильством в Україні, зросла вдвічі порівняно з 2022 роком, а кількість адміністративних правопорушень збільшилася на 36% [11].

Однак ця статистика свідчить не про те, що війна знизила рівень домашнього насильства, а про те, що люди не звертаються за правовою допомогою через бар'єри, спричинені війною. Однією із перепон може бути самотійне нівелювання і применшення постраждалою цієї проблеми. Так, особа може вважати, що це «не на часі», оскільки в держави вистачає проблем, і загалом це зараз не в пріоритеті. Постраждалі демонструють певне небажання та недовіру. Це пов'язано з тим, що увага громадськості прикута до внутрішньої ситуації і вони не вірять в ефективність звернення до правоохоронних органів. Люди також можуть зіткнутися з іншими нагальними проблемами, такими як безпека, житло, працевлаштування, діти, нові поселення та нове середовище. Через тимчасову окупацію вони можуть не мати доступу до базових послуг, що надаються на підконтрольній Україні території. Іншою не менш важливою причиною зменшення кількості звернень до правоохоронних органів щодо домашнього насильства є те, що велика кількість людей виїхала з країни [7].

На початку широкомасштабної російської окупації проблему домашнього насильства часто применшували. Сьогодні ситуація покращується, оскільки Національна поліція України та інші правоохоронні органи адапту-

вали свої механізми реагування на випадки домашнього насильства до поточної ситуації. У цьому контексті особливо складними є випадки в зонах активних конфліктів, і, відповідно, реагування на випадки домашнього насильства також стає складнішим. У сірій зоні, тобто в зонах конфлікту, де переважають військові, українські правоохоронні органи працюють, але не так швидко, як у більш безпечних зонах. Всі зазначені чинники безумовно мають бути враховані при вдосконаленні системи запобігання домашньому насильству в умовах воєнного стану, адже у суспільстві спостерігається небезпечно високий рівень емоційної напруги, стресових ситуацій, стану фрустрації, особливо у прифронтових районах [8; 9].

На жаль, проблема не зникне сама собою навіть після перемоги України. Соціальна та економічна напруженість зросла. Багато родин змушені переміщуватися в більш безпечні регіони й у пошуках житла опиняються в обмеженому просторі, у надзвичайно скрутних умовах, деякі родини втратили житло та роботу. Це є одним із тригерів зростання домашнього насильства і збільшення випадків домашнього насильства на побутовому ґрунті [8, 10].

Також варто враховувати, що внутрішньо переміщені особи можуть просто не знати, куди звернутися на новому місці. Діти також відчують подвійний вплив війни. У нинішній нестабільній ситуації не всі батьки здатні впоратися з почуттям незахищеності та контролювати негативні емоції. Найбільше непокоїть те, що це явище набуває систематичного характеру, адже деструктивні наслідки війни нікуди не зникають.

Навіть у довоєнний період було нелегко розірвати коло домашнього насильства. Жертви часто співчують кривднику, намагаються зрозуміти, що сталося, і звинувачують себе. Під час війни до цього додається тривога за майбутнє, психологічна травма і страх. За таких обставин дуже важко протистояти кривднику наодинці [15].

З початку 2023 року до поліції надійшло близько 244 тисячі заяв і повідомлень щодо вчинення домашнього насильства. Крім того, за статтею 126-1 Кримінального кодексу України слідчі органи розпочали понад 2,3 тисячі кримінальних проваджень. Майже 2 тисячам кривдникам було повідомлено про підозру [12].

Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні та її відповідність міжнародним стандартам також є питанням, яке потребує вирішення. Незважаючи на значні виклики, які виникають, науковці зазначають, що, на жаль, в Україні не існує єдиного підходу до процесу імплементації, який би був закріплений на законодавчому рівні. Складність процесу імплементації зумовлена низкою внутрішніх та зовнішніх факторів. Наприклад, відсутність чіткої правової бази, необхідної для регулювання процесу імплементації та реалізації впроваджених норм; той факт, що значна кількість стандартів, закріплених у національному законодавстві, не узгоджується з міжнародними стандартами, що створює колізії; недостатньо чітко визначений момент, коли міжнародне право стає частиною національного права. Усе це призводить до помилок у правозастосуванні. Тому необхідно розробити чіткі механізми реалізації норм міжнародного права, закріпити їх у національному законодавстві, визначити межі їхньої дії та врахувати особливості національного законодавства під час імплементації норм міжнародного права в кримінальне право. Це дозволить уникнути механічного перенесення міжнародних норм і забезпечити створення відповідного законодавства про кримінальну відповідальність. Це також надасть можливість уникнути колізій і труднощів у правозастосуванні та сприятиме належній кримінально-правовій охороні, не порушуючи принципів законності та економічної ефективності у боротьбі зі злочинністю [14, с. 250, 252].

Висновки. Проблема домашнього насильства має залишатися пріоритетною і в умовах повномасштабної

війни. Нові напрями запобігання домашньому насильству мають розроблятися з урахуванням викликів воєнного часу і післявоєнної відбудови України. Особливої уваги потребуватимуть родини, які втратили житло і роботу під час війни, діти і люди похилого віку.

Подальшого розвитку вимагатиме збільшення психологічної допомоги в умовах воєнного стану як для жертв домашнього насильства, так і для кривдників. Особливого вивчення потребуватиме питання посттравматичного стресового розладу і його впливу на збільшення кількості випадків домашнього насильства.

Не менш гостро постає проблема вчинення домашнього насильства з використанням вогнепальної зброї. І ця проблема, безумовно, породжена війною в Україні і зростанням неконтрольованого обігу вогнепальної зброї. Непоодинокими є повідомлення у засобах масової інформації про виклики поліції щодо агресивної поведінки кривдника, і вже після прибуття поліцейськими виявляються арсенали зброї у кривдника. Тому з кримінологічної точки зору можемо спрогнозувати збільшення кількості летальних випадків для жінок у побуті. І це підтверджується міжнародними дослідженнями. Так, дослідження, проведене в США, показало, що, хоча «наявність зброї вдома збільшує загальний ризик убивства когось

із членів домогосподарства на 41%, для жінок, зокрема, ризик збільшується майже втричі (на 272%)». Привертає увагу той факт, що напад із застосуванням вогнепальної зброї у 12 разів частіше призводить до смерті, порівняно з використанням іншої зброї або фізичної сили [16, с. 8]. Жінки, як особливо вразлива група, зіштовхуються з низкою складних потреб в умовах війни. Не можна допускати замовчування фактів про домашнє насильство. І постійно потрібно нагадувати у засобах масової інформації про можливість звернення до органів поліції.

Ще до початку повномасштабної війни авторка провела дослідження громадської думки щодо шкоди, яку завдає домашнє насильство українцям у 2021 році (дослідження проводилося з березня по грудень 2021 року шляхом онлайн-опитування серед 1560 осіб віком 14–59 років, які представляють усі регіони України). У 2021 році 85,4% респондентів повідомили, що зазнали психологічного насильства, 39,3% – фізичного, 19% – економічного та 10% – сексуального насильства. 82,6% учасників заявили, що вони стурбовані тим, що кількість випадків домашнього насильства у 2021 році зростає. І, як ми бачимо, ситуація лише погіршилась. Тому подальшого дослідження вимагає питання зміни структури домашнього насильства, ефективності застосування заходів впливу в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сметаніна Н. В. *Форми домашнього насильства в Україні. Юридична осінь 2021 року* : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (Харків, 18 листоп. 2021 р.) / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. С. 261–263.
2. Кожна третя жінка у світі зазнавала насильства – ВООЗ. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/03/10/7286070/> (дата звернення: 15.07.2024).
3. Блага А. Б. *Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання)*: монографія. Харків : ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.
4. Головін Б. М. Як стають жертвами злочинів. *Проблеми законності*. Вип. 136. 2017. С. 161 – 172.
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 10.07.2024).
6. Статистика зашкалює – експертка про стрімке зростання випадків домашнього насильства в Україні. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=97692> (дата звернення: 12.07.2024).
7. Домашнє насильство кризь призму війни. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/11/29/251536/> (дата звернення: 24.07.2024).
8. Домашнє насильство під час війни: як постраждалим отримати допомогу? URL: <https://la-strada.org.ua/novyny/domashnye-nasylstvo-pid-chas-vijny-uk-postrazhdalym-otrymaty-dopomogu.html> (дата звернення: 25.07.2024).
9. Домашнє насильство в умовах війни: як діяти? URL: <https://nakipelo.ua/domashnie-nasylstvo-v-umovakh-vijny-uk-diyati/> (дата звернення: 22.07.2024).
10. Сметаніна Н. В. *Проблемні питання запобігання домашньому насильству в умовах воєнного стану в Україні. Нова архітектура безпекового середовища України* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 грудня, 2022 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса ; орг. ком: А. П. Гетьман, Б. М. Головін, О. В. Таволжанський. Харків : Юрайт, 2022. С. 128-131.
11. Невтішна статистика випадків домашнього насильства: за 2023 рік кількість кримінальних проваджень в Україні зросла вдвічі. URL: <https://unn.ua/news/nevtishna-statystyka-vypadkiv-domashnoho-nasylstva-za-2023-rik-kilkist-kryminalnykh-provadjzen-v-ukraini-zroslavdvichi> (дата звернення: 23.07.2024).
12. У Нацполіції розповіли, скільки звернень щодо домашнього насильства отримали у 2023 році. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/11/29/258000/> (дата звернення: 23.07.2024).
13. Панов М. І., Гальцова В. В. Проблеми кримінальної відповідальності за насильство в сім'ї. *Юридична Україна*. 2019. № 3. С. 19–28.
14. Гальцова В. В. Деякі аспекти імплементації положень Стамбульської конвенції в КК України та проблеми кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 249–252. URL: http://lsej.org.ua/4_2020/62.pdf (дата звернення: 28.07.2024).
15. Як війна вплинула на домашнє насильство? URL: <https://www.healthright.org.ua/news-by/hr/yak-vijna-vplivula-na-domashneh-nasylstvo/> (дата звернення: 30.07.2024).
16. Практичний інструмент для застосування ґендерного підходу у сфері контролю за стрілецькою зброєю та легкими озброєннями. URL: https://www.seesac.org/f/docs/Gender-and-SALW/A-Practical-Tool-on-Gender_and_SALW-Ukrainian.pdf (дата звернення: 30.07.2024).